

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ТЕЛЕВІЗІЙНИКІВ: ОПЕРАТОРСЬКИЙ ТРЕНІНГ

Запропоновано нову методику розвитку творчих здібностей студентів за спеціальністю «Оператор кіно та телебачення».

Ключові слова: оператор, тренінг, асоціація, сприйняття, психоаналіз, телебачення.

Предложена новая методика развития творческих способностей студентов специальности «Оператор кино и телевидения».

Ключевые слова: оператор, тренинг, ассоциация, восприятие, психоанализ, телевидение.

The new technique of development of creative abilities for a trade the operator of film and TV is offered.

Key words: operator, training, association, perception, visual, psychoanalysis, TV.

Актуальність теми. Складання навчальних методик та спеціальних тренінгів є нині актуальною темою досліджень, оскільки підготовка студентів творчих спеціальностей за своїми методами відрізняється від загального напрямку підготовки вищої школи і питання методології розвитку творчих здібностей вивчене недостатньо. Специфіка професії оператора-постановника полягає в тому, що він постає співавтором режисера у відтворенні візуального ряду. Оскільки оператор-постановник не є простим виконавцем, то вимоги до творчого потенціалу особистості оператора зростають. На цей час методики розвитку творчих здібностей операторів не розроблені, тому їх складання є необхідним.

Метою статті є методика підготовки операторів з цілісним світоглядом і певного психотипу, що відповідатиме цій професії. Кількість отриманої професійної інформації рано чи пізно трансформується у творчі якості особистості, продуктивнішим є підхід, де від загальних, фундаментальних закономірностей людського сприйняття переходять до різних видів зйомки, які практично виражають загальні принципи.

Оператор як самостійна творча ланка екранних видів мистецтва робить внесок до режисерського завдання у втілення ідей своїм баченням і світоглядом, які основані на мові пластичних образів. Тому асоціативно-образне мислення в процесі виконання роботи стає для оператора провідним.

Таким чином, основною особливістю оператора як фахівця стає вільний перехід від словесно-логічного до асоціативно-образного мислення і навпаки.

Тому ми стверджуємо, що в професії оператора, поряд з технічними вміннями, провідну роль відіграє творчий аспект особистості. Для розкриття творчого потенціалу студентів передбачені специфічні завдання-тренінги, які розвивають асоціативно-образне мислення і дозволяють навчитися виражати свої думки, ідеї і відчуття у вигляді візуальних образів. Запропонована нами методика оснований на специфіці операторської професії і сприяє досягненню бажаного результату.

Ми переконалися, що в кадрі можуть бути наявні дві символічні системи: іконічна, пов'язана із символікою впізнаних образів зовнішнього світу. Вона задається через свідомість людини. І друга система, — конвенційна, задана генетично (точніше архетипічно), яка впливає на несвідоме людини.

Гюстав Ле Бон писав: «Маси ніколи не вражає логіка мови, але їх вражають плотські образи, які народжують певні слова й асоціації слів. Їх зосереджено виголошують перед натовпами, і негайно на їх обличчях з'являється пошана, голови схиляються. Багато хто розглядає їх як сили природи, потужність стихії.»

У міру виконання завдань запропонованого тренінгу учні мають навчитися виявляти приховане архетипічне значення кадру, що знімається, або монтажної фрази. При цьому вони вчать розвивати глибину власної уяви і зважати на інваріантність фонетичного малюнка мови.

Так само важливого значення в оцінці студентської роботи набуває її усне пояснення. Чим більшу лінгвістичну чутливість, спрямовану на інваріантну архетипічну структуру звука й образу, виявляє учень у процесі виконання завдань, тим краще.

Зважаючи на аналіз навчальних завдань, викладач так само повинен вивести мотиваційну складову учня, що допоможе у визначенні індивідуального підходу в подальшій роботі з ним. Мотиваційна складова визначається за загальноприйнятою методикою, де:

потреба — внутрішня сила, що спонукає до здійснення якісно певних форм діяльності;

мотив — мета («матеріальний» або «ідеальний» предмет), яка спонукає і спрямовує діяльність студента, заради якої здійснюється діяльність;

інструментальна діяльність — конкретні дії (фізичні або ментальні), що приводять до задоволення потреб;

емоції — безпосереднє переживання явищ і ситуацій для здійснення діяльності («стан») студента, прогноз результатів діяльності («очікування») й оцінка особистості, діяльності або результатів діяльності іншими людьми («оцінка»).

РОЗВИВАЮЧА МЕТОДИКА

Тренінг № 1

Слово — образ

Основана на психоаналітичному уявленні про слово, як про лінгвістичний знак. За переконанням психоаналітиків, слово може бути виражене як дріб:

ЗВУК – ОБРАЗ (СИГНІФІКАТОР)

ЗНАЧЕННЯ — ПОНЯТТЯ (ТЕ, ЩО СИГНІФІКУЄТЬСЯ)

Стверджується, що психічний рух від свідомості до несвідомого супроводжується лінгвістичним зрушенням від уваги до того, що сигніфікується (значенню) в несвідомому до сигніфікатора (звуковий образ).

Подібні переконання на структуру слова існують у класичній лінгвістиці вед. Вважається, що слова мають дві функції: абхіда, яка сприяє розумінню мовлення, позначеного цим словом, і лакшья, яка позначає знак, тобто образ. Таким чином, індійська лінгвістика так само, як і психоаналіз, вважає, що слово несе в собі прихований образ.

Студентам пропонують довільно обрати слово — іменник.

Таким чином, студентам пропонується на початку попрацювати чисельник наведеного дробу.

1. Підібрати характер ліній, що визначають структуру зображення.

2. Підібрати геометричні фігури, які створюватимуть основи композиції кадрів.

3. Підібрати кольорову гаму, яка виражає емоційну дію цього слова. Про кольорову гаму слід сказати особливо: вважається, що в нашому несвідомому звук трансформується в колір. Існують спеціальні таблиці відповідностей між звуком і кольором. Носіями кольорової енергії є голосні звуки, приголосні лише їх обмежують. Проте, щоб не обмежувати творчий потенціал студентів, кольорову гаму пропонують їм підібрати самостійно. Тепер залишається розкрити знаменник даного вислову. Для цього пропонують придумати ситуацію, яка б розкрила значення (що сигніфікується) даного слова. Ситуація має бути вирішена відповідно до принципів режисури, монтажу і кінематографічної композиції.

Це завдання має ще один варіант. Пропонується взяти вірш, виділити його основну ідею, або ж основний емоційний стан, які можуть бути виражені одним словом, і застосувати до цього слова вказану схему. Надалі завдання можна ускладнити, виділивши декілька ключових слів (не більше трьох). А відеоряд створити за допомогою їх комбінації. При цьому одне з понять є головним, а останні — допоміжними.

Тренінг № 2

Ритм

Одним з найважливіших засобів, які узгоджують різні елементи, є ритм. Ритм діє на наші відчуття і виявляється практично в усьому. Це, наприклад, цокіт копит — у звукоряді, в хореографії — малюнок танцю. Ритм існує в поезії. Крім того існують візуальні ритми, які властиві зокрема й статичним предметам. Ці види ритмів застосовуються в живопису, дизайні, архітектурі і так званих орнаментальних композиціях. Таким чином, можна виділити два типи ритмів, які мають відношення до нашого завдання: звукові та візуальні.

Під звуковими ритмами в цьому разі слід розуміти гармонійне чергування будь-яких елементів звука, що відбуваються з певною послідовністю. А під візуальними (на відміну від мовних і звукових) — ритмічне чергування ліній і плоскості. Суть завдання зводиться до їх координації. Студентам пропонують вибрати вірш і підібрати до нього асоціативний відеоряд, що відповідає певним вимогам. Аналіз роботи зі студентами свідчить, що образи виникають при декламації, асоціативні і не пов'язані із змістом твору. Тому студентам пропонується підібрати до вірша відеоряд, ґрунтуючись на таких вимогах: у відеорядові не повинно бути нічого з того, про що йдеться у вірші, цей відеоряд має бути вирішений у формі символу. Емоційний ефект його має бути таким же, як у вихідного поетичного твору, і, найголовніше, внутрішній ритм відеоряду повинен збігатися з внутрішнім ритмом вірша. Під внутрішнім ритмом вірша розуміється не віршований розмір, а частота виникнення образів у свідомості людини при декламації. Цей параметр визначається інтуїтивно. Таким чином, студенти вчаться використовувати метафору, як художній прийом.

У цьому тренінгові доречно провести аналогію з лінгвістичними дослідженнями. Існує термін «інтенціональна мова», тобто мова таємна, темна, двозначна. У 1916 році Хара Прасад Шастрі запропонував термін «смеркова мова» — мова «світла і темна» (ало-а-дхарі), в якому певні стани свідомості виражаються іншими термінами. До того ж поступово семантична багатознач-

ність слів (характерних для символу), врешті-решт, змінюється двозначністю системи натяків, які внутрішньо властиві будь-якій звичайній мові. Ця деструкція мови теж по-своєму «руйнує» профанний універсум і заміщує його світом взаємозворотних цілісних рівнів. Досягненню подібного результату сприяє цей тренінг.

Тренінг № 3

Приховані образи тексту

Значним еволюційним стрибком для людини стало виникнення символічного уявлення (через *sentation*) і мови. Мова людини дозволяє створювати та відтворювати інформацію нового типу, інформацію психічну і культурну, здатну до створення символів. Навіть вважається, що найдрібніша одиниця культурної інформації «мем» здатна передаватися наступним поколінням відповідно до закономірностей природного відбору. Цей процес залежить від особистості людини, основою якої є певні закономірності. Закономірності (впорядковані регулярності) особистості називаються архетипами. Юнг і Ріклін дійшли висновку, що особистість людини (архетип) складається з груп плотськи відбитих асоціацій-комплексів, осереддям яких є психічний образ. Крім того, підсвідомий асоціативний процес відбувається на основі подібності образу і звуку. Таким чином, те, що ми називаємо свідомістю й інтелектом, зовсім не головне в людській психіці. Сили, що визначають наше сприйняття, належать світу несвідомого. Воно виявляється як сфера наших снів, фантазій, імпульсів і спонук та може бути виражене формулою: «Свідомість роздумує, несвідоме управляє».

Особливо необхідно пригадати закони сновидінь. Багато режисерів намагалися створити свої фільми на феноменах функціонування свідомості в стані сновидіння. Достатньо пригадати Девіда Лінча, «Малхолланд драйв», Федеріко Фелліні «8 з половиною» і Андрія Тарковського «Дзеркало». В інших це зводилося до певної символіки кольору, яка започаткована в «Синій птиці» Метерлінка. Проте факт сновидіння полягає в тому, що вся інформація сприймається відразу, єдиним блоком. Характерна повна відсутність причинно-наслідкових зв'язків і суб'єктивного (як послідовність подій) та об'єктивного часу. Лише потім, у процесі пригадування, людина вибудовує причинно-наслідкові зв'язки і виробляє розбиття за часом. Саме за таким принципом діє несвідоме. Подібні переконання наголошуються і в брахманістській культурі, де стверджується, що в ідеї минуле, сьогодення, майбутнє (начало, процес і завершення) наявні одночасно. Цей підхід характерний для певних видів мистецтва в народів, які

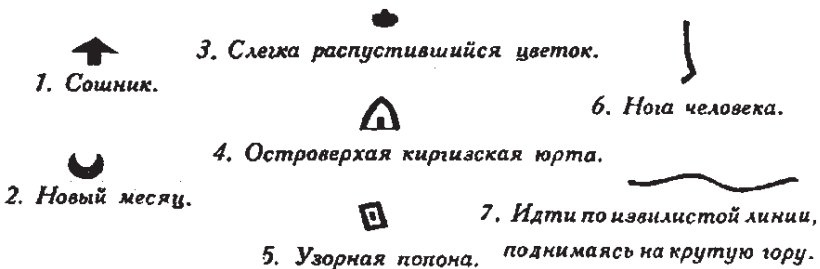
не були пов'язані з середземноморсько-єгипетською колискою західної цивілізації. Як приклад, наведемо систему передачі інформації у формі орнаменту в одного з кочових народів Азії.

ПОВЕСТВОВАНИЕ

Весной на джайлоо, на котором нужно подняться, идя по извилистой тропе, поднимаясь на крутую гору, лежит забытый сошник при свете нового месяца, в то время, когда его хозяин с другом отдыхает в киргизской островерхой юрте на узорных пополах. (Чернение на серебряной сережке).

ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ

1. Сошник.

3. Слегка распустившийся цветок.

6. Нога человека.

2. Новый месяц.

4. Островерхая киргизская юрта.

7. Идти по извилистой линии,

5. Узорная попола, поднимаюсь на крутую гору.

Суть тренінгу.

Аналізують частину прозаїчного тексту (заздалегідь вибирається текст, насичений образною інформацією), через нескладні лінгвістичні маніпуляції, змінюючи частини мови і їх порядок, з тексту витягуються додаткові образи, які формально з ним не пов'язані, проте наявні в ньому потенційно. Надалі вони є ілюстрацією до цього уривка, підсилюючи його емоційну виразність і можуть бути збережені як кіноверсія твору.

Як приклад.

Удалину — в синяву (піднебесся) — випускається стріла. Це дозволяє нам говорити про те, що наша стріла приносить нам синяву, здається істинно синьою і так далі. Навпаки, синява та форму стріли, прямої, як стріла, що летить у напрямі мети і так далі. Ця імагістична (образна) гра слів опрацює два фонетичні словесні комплекси: 1 — синява, синяву і т.д.; 2 — стріла, стріли і так далі.

Перебуваючи в межах указаних словесних комплексів і множинності їх значень, ми залишаємося всередині колективних можливостей мови. Цей метод оснований на полісемії слів і ампліфікації (розширенні) кожного фонетичного комплексу, завдяки якій одиничний образ збагачується через колективні паралелі.

В обговоренні результатів тренінгу важливо домогтися від студента осмисленої моделі обґрунтувань його роботи. При цьому звертається увага не на логічний, а на психологічний аспект дії. Про труднощі подібного аналізу писала Сьюзен Лангер у своїй праці «Логіка знаків і символів»:

«... У психологічному сенсі будь-який предмет, що має значення, може використовуватися як знак або символ; тобто для когось він має бути знаком або символом. У логічному сенсі він має бути здатний передавати значення, бути такого роду предметом, який можна так само використовувати. У деяких зв'язках значень така логічна вимога є тривіальною і мовчазно приймається; в інших же вона є гранично важливою і може навіть якимось забавним чином водити нас по лабіринтах нісенітниць».

Тренінг № 4

Асоціативні ряди

Означена методика завершує цей тренінг. У ній акумульовані досвід і підходи попередніх, основана на створенні асоціативних рядів. Асоціація — це віддзеркалення у свідомості зв'язків феноменів, що пізнаються, коли приклад однієї викликає виникнення думки про інше. Наше несвідоме не функціонує на закономірностях асоціацій, котрі є певним містком між нашою свідомістю і несвідомим. Їх можна віднести до думок, які є віддзеркаленням зв'язків між предметами, вони бувають загальними, приватними й одиничними. Ця методика також впливає на розкриття творчого потенціалу особистості й основана на дослідженнях Юнга, про існування в кожній особі різних плотьски забарвлених комплексів, кожен з яких складається з несвідомих груп асоціацій, об'єднаних загальним афектом, у центрі якого розміщується психічний образ.

Існують п'ять видів асоціацій: за подібністю, контрастом, причинністю, суміжністю, інверсією. Студентам пропонують самим для себе розкрити зміст кожного виду асоціацій, після чого до запропонованого уривку тексту (поетичного або прозаїчного) підібрати п'ять візуальних асоціативних рядів (кожен ряд за одним виглядом асоціацій).

Отже, для підготовки творчих працівників за спеціальностями «живопис і дизайн» широко використовують розвиваючі творчі завдання. Вони створені за принципом об'єднання двох методів — логічного і чуттєвого. Професія оператора має свою специфіку, тому розвиваючі завдання мають бути побудовані за іншим принципом. На нашу думку, основою є перехід від думок, виражених у формі слів, до мови пластичних образів. Обґрунтуванню можливості цього процесу і присвячена тема дослідження. Крім того, об'єднавши роботи психоаналітиків, лінгвістів, операторів і мистецтвознавців ми дійшли висновку, що для формування високого рівня професіонала, який має власний «почерк» зйомки, дуже важливим є розвиток асоціативно-образного мислення. Комплекс розвиваючих завдань-тренінгів у рамках курсу «світло і композиція», як основи подальшого опанування операторських прийомів, ми пропонуємо вашій увазі. Упродовж трьох років ці завдання в певному обсязі впроваджувалися до навчального процесу та довели свою високу ефективність.

Список літератури

1. Ветрова И. Б. Неформальная композиция / И. Б. Ветрова. — М. : «Ижица», 2004. — 172 с.
2. Голан А. Миф и символ / Ариэль Голан. — М., 1992. — 325 с.
3. Дегтярев А. Р. Фотокомпозиция: Средства. Формы. Приемы. / А. Р. Дегтярев. — М. : «ФАИР», 2008. — 272 с.
4. Костенко Т. В. Основы композиции та тривимірного формоутворення / Т. В. Костенко. — Х. : ДАДН, 2003. — 255 с.
5. Кузин В. С. Психология живописи / В. С. Кузин. — М. : «Оникс», 2005. — 304 с.
6. Кюглер П. Алхимия дискурса. Образ, звук и психическое / П. Кюглер. — М. : «ПЕРСЭ», 2005. — 223 с.
7. Лангер С. Философия в новом ключе: Исследование символики разума, ритуала и искусства / Сюзен Лангет. — М. : «Республика», 2000. — 220 с.
8. Мжельская Е. Л. Редакторская подготовка фотоизданий / Е. Л. Мжельская. — М. : «Аспект-Пресс», 2005. — 112 с.
9. Михалкович В. И. Поэтика фотографии / В. И. Михалкович, В. Т. Стигнеев. — М., 1989. — 277 с.
10. Орбели И. А. Киргизский национальный узор / И. А. Орбели. — Ленинград, 1948. — 121 с.
11. Паранюцкин Р. В. Композиция / Р. В. Паранюцкин. — М. : «Феникс», 2005. — 79 с.
12. Попова Н. Античные и христианские символы «Аврора» / Н. Попова. — СПб, 2003. — 63 с.

13. Утилова Н. А. Монтаж / Н. А. Утилова. — М. : «Аспект Пресс», 2004. — 169 с.
14. Цветков Э. Тайные пружины человеческой психики / Э. Цветков. — М., 1993. — 80 с.
15. Яковлев М. І. Композиція + геометрія / М. І. Яковлев. — К. : «Каравела», 2007. — 239 с.

Надійшла до редколегії 19.03.2010 р.